

Fig. 1. Matrikelkort. 1:10.000. Målt af J. J. Bærner 1783-84. Tegnet af Freerk Oldenburger 2019. – Cadastral map.

† AGERNÆS KIRKE

KROGSBØLLE SOGN

Agernæs er nævnt første gang 1231 («Akærnæs»), dog snarere med henvisning til det smalle næs nord for Krogsbølle Fjord end til landsbyen.¹ Agernæs var i 1500-tallet et ganske folkerigt sogn med 77 tiendeydere i 1589; næstflest i Skam Herred.² Den middelalderlige landsbykirke er tidligst nævnt i 1400-tallets anden halvdel, både implicit i en udateret medlemsliste for Odenses Elendegilde, hvor dens sognepræst, Hr. Niels, figurerer,³ og eksplicit den 22. juni 1482 («Agernes Kirke») i forbindelse med en strid om en eng i Tørræsø, der tilhørte kirken.⁴ Kirken, der skal have været viet til Vor Frue,⁵ betalte den høje takst på 20 mark under landehjælpen 1524-26.⁶ Kirken har utvivlsomt ligget, hvor kirkegården endnu i 1800-tallet er markeret på matrikelkort, nemlig ved den nuværende Agernæsvej og med den firlængede præstegård på sin vestside (fig. 1). Der er ikke gennemført arkæologiske undersøgelser af dens præcise beliggenhed på denne matrikel.

Agernæs Sogn blev udvidet som følge af beslutningen af 9. jan. 1555 om at nedbryde nabokirken i Kørup (s. 5260),⁷ hvis sognefolk fremover skulle søge dels Nørre Nærå, dels Agernæs.⁸ Derved blev grunden lagt til de overordentlig komplicerede sogneforhold, der kendetegner egnen i de to første århundreder efter reformationen. Med tilføjjelsen af Kørup kom Agernæs

Kirke nemlig til at betjene et sogn, der var gennemskåret af den lavvandede Krogsbølle Fjord, som først blev indvundet i 1780'erne.

Kronen solgte 1567 kirken til herregården Kørups ejer, Mourids Podebusk.⁹ Han fik 1574 tilladelse til at lade Agernæs Kirke afløse af en ny, som han lod opføre ved sin herregård (s. 5259), mens præstegården og kirkegården forblev i Agernæs.¹⁰ Byggeriet af den nye sognekirke trak imidlertid ud, så Agernæs Kirke var fortsat i brug og blev visiteret af biskop Jacob Madsen både 1589 og 1596.¹¹ Først 1601 blev den endegyldigt taget ud af brug, da Claus Podebusk fik udvirket et kongebrev, der pålagde sognebønderne fremover at søge 'deres rette sognekirke' ved Kørup.¹² Samtidig fik Claus Podebusk lov til at nedbryde den gamle kirke i Agernæs og bruge materialerne, som han ønskede. Herefter blev blytaget fjernet fra Agernæs Kirke og genanvendt på den nye sognekirke, men kirken stod derudover tilsyneladende urørt hen.¹³

Opførelsen af en ny sognekirke syd for fjorden medførte, at hovedparten af sognefolket nu boede på den forkerte side af fjorden, og særligt om vinteren kunne det være en stor udfordring at krydse denne både for sognepræsten og for bønderne, der 'tit og ofte' ikke kunne komme til kirken.¹⁴ Formentlig som følge heraf

ønskede Henrik Podebusk 1633 at istandsætte og genåbne middelalderkirken i Agernæs, så den atter kunne betjene egnene nord for fjorden. Til at finansiere dette anmodede han derfor uden held Kronen om at forære ham såvel annekskirken i Hundstrup (dvs. Krogsbølle Kirke, s. 5223) som Kronens indtægt af denne.¹⁵ Hans ønske var at nedrive kirken og bruge den som byggematerialer til Agernæs Kirkes reparation, hvorefter Hundstrups sognefolk skulle betjenes af †Trefoldighedskirken ved Kørup.¹⁶

Ønsket om at forandre egnens sogneforhold blev atter taget op 1676, da Rudolph Abraham Podebusk søgte om tilladelse til at nedrive Nørre Næra Kirke (s. 5277), som han selv ejede, og lægge dens sogn under †Trefoldighedskirken ved Kørup, mens materialerne skulle bruges til Agernæs' reparation.¹⁷ Heller ikke dette blev effektueret, og herefter forfaldt Agernæs †Kirke i en grad, så den 1707 blev beskrevet som 'ganske ruineret, ødelagt og slet forfalden, så der findes intet mere af den, end tårnmuren, muren af den østre gav, og den nederste del af den nordre mur'.¹⁸

Agernæs Bedehus. For at løse de udfordringer, både Agernæsboerne og sognepræsten havde med at komme til Hellig Trefoldighedskirken syd for fjorden, lod Malte Podebusk et bedehus opføre på den del af kirkegården, der lå ud mod den nuværende Agernæsvej (jf. ovf.).¹⁹ Bedehuset blev taget i brug 27. aug. 1738²⁰ og var ifølge en beskrivelse fra 1761 en grundmuret bygning indrettet med alter, prædikestol, skrifte- og degnestol samt andre bekvemme stole for menigheden og en klokke.²¹ Bedehuset blev indtil da blot brugt til aftensang, onsdagsprædiken i fasten og skriftemål, men nu overtog det sognets gudstjeneste i perioden mellem Mikkelsdag (29. sept.) og påske, altså i de måneder, hvor det kunne være farligt at passere fjorden for at komme til sognekirken ved Kørup. Af den grund måtte der anskaffes en døbefont samt sørges for andet passende inventar, så nadvergangen kunne gennemføres 'sømmeligt og anstændigt'.

1775 undersøgte man muligheden for at lade en egentlig kirke opføre, der kunne erstatte bedehuset, og indhentede et overslag herpå fra Johan Hinrich Gitterman, Hans Jacob Dahr, Junge Glarmester og Niels Nielsen Tømmermand.²² De fandt bedehuset for smalt og svagt til blot at udvide og foreslog i stedet at bruge materialerne fra den ruinerede Trefoldighedskirke ved Kørup til at opføre en kirke på mindst 50×15 alen (31×9,5 m), med et 12,5 m højt tårn og et gravkapel til grevskabet. Dette blev dog aldrig gennemført, og i stedet var bedehuset i brug indtil foråret 1786, da beboerne i Agernæs og Tørresø blev bedt om fremover at søge den nyligt udvidede Krogsbølle Kirke (s. 5224).²³ Herefter blev kirken 1787 omdannet til et hospital for 16 personer, som nedbrændte 1855 og blev erstattet af et nyt rejst i landsbyens østlige udkant.²⁴

Bygningen. Den bedste kilde til kirkens udseende er biskop Jacob Madsens beskrivelse og skitse fra 1588 (fig. 2). Heraf fremgår det, at det formentlig har været et skib, hvortil et smallere kor har sluttet sig i øst. I vest har et tårn været opført ved skibets vestgavl. Af skitsen kan udledes, at tårnet øverst har været afsluttet med to blændingsprydede spidsgavle, der ydermere har stået med kamtakker og pinakler. Hovedparten af kirken var tækket med bly, men den østre ende af langhuset dog dækket af tegl. Af Jacob Madsens beskrivelse fremgår ydermere, at tårnets murværk var beskadiget.²

Inventar. En senmiddelalderlig †altertavle er nævnt 1589 af biskop Jacob Madsen 1589.² Den rummende en fremstilling af Jesus som Verdensdommer flankeret af figurer af Maria og Johannes Døberen.

Det †korbuekrucifiks, der 1602 blev opsat i †Trefoldighedskirken ved Kørup (jf. s. 5264),² stammer formentlig fra den forhenværende sognekirke i Agernæs. Ved Trefoldighedskirkens nedrivning efter 1781 blev krucifikset ført til Krogsbølle Kirke, hvorunder det i henhold til redaktionsreglerne er beskrevet (s. 5245).

†Prædikestol, nævnt 1589, som opstillet ved skibets sydvæg.²

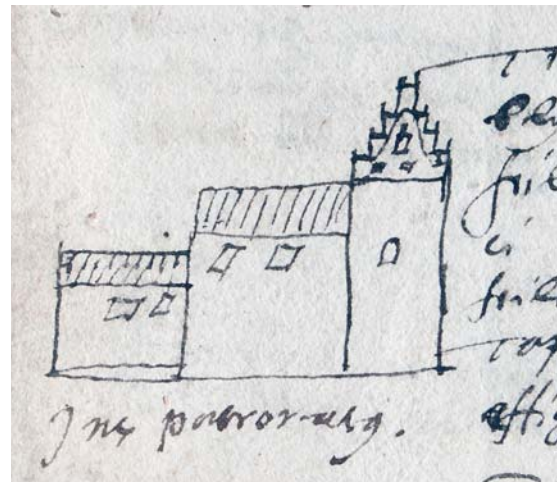

Fig. 2. Skitse af kirken i biskop Jacob Madsens visitatsbog. I RAO. Foto Mogens Vedsø 2011. – Sketch of the church in Bishop Jacob Madsen's book of visitations.

KILDER OG HENVISNINGER

Nedenfor er anført en oversigt over trykte og utrykte kilder og litteratur anvendt i beskrivelsen af kirken i Agernæs. For en oversigt over arkivalier og litteratur samt forkortelser anvendt i Odense Amt i almindelighed jf. også s. 52-54 samt 56-59. Henvisninger til *Danmarks Kirker*, Kbh. 1933-, er angivet som *DK*, efterfulgt af betegnelsen for det pågældende amt; referencer indtænkt for Odense Amt har dog kun sideangivelse.

Arkivalier. *Rigsarkivet, Odense* (RAO). *Bispearkivet*: Skam Herreds breve 1562-1785 (*Bispeark.* Skam Herreds breve); Visitatsprotokol 1732-1803 (*Bispeark.* Visitatsprot.) – *Krogshølle pastoratsarkiv*: Embedskorrespondance 1762-1949 (*Pastoratsark.* Embedskorresp.); Embedsbog 1846-1949 (*Pastoratsark.* Embedsbog) – *Grevskabet Roepstorffs ark.* Dokumenter vedr. kirkerne 1567-1834 (*Roepstorffs ark.* Dok. vedr. kirkerne).

Det Kongelige Bibliotek (KB). *Gammel kongelig samling*: 2351 4°. Udskrift af Præsteskabets i Fyens Stift Antegnelser om Kirkerne i Fyen ... (GKS 2351 4°). – *Ny kongelig samling*: 2344 fol. En kortfattet Beskrivelse af Grevskabet Roepstorff fra Aaret 1500 indtil vore dage. Udarbejdet og samlet af de gamle Papirer og Dokumenter, som findes i Einsidelsborg Arkiv ... 1893 (NKS 2344 fol.).

Litteratur. H. F. Rørdam »Efterretninger fra Skam Herred i Fyn«, *Kirkehistoriske Samlinger* 4. rk., 5. bd., 1897-99, 720-94; Nils Engberg, *Danmarks døde kirker. Middelalderens nedlagte kirker*, Odense 2018, 450.

Historisk indledning ved David Burmeister, bygningsbeskrivelse ved Martin Wangsgaard Jürgensen, inventar og gravminder ved David Burmeister. Oversættelse ved Patrick Marsden (engelsk). Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedso. Redaktionen afsluttet august 2019.

¹ *Danmarks Stednavne. Nr. 14. Odense amts bebyggelsesnavne*, udgivet af Stednavneudvalget ved John Kousgård Sørensen, København 1969, 166.

² Jens Rasmussen og Anne Riising, *Biskop Jacob Madsens visitatsbog, 1588-1604*, Odense 1995, 129.

³ Jacob Bircherod, »En Samling om gamle Gilder og Gildeskraer i Odense«, *Samlinger til den Danske Historie*, udg. Af P. F. Suhm, I, København 1779, 1, 39.

⁴ *Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen*, København 1894-1939, III (1479-88), nr. 5042.

⁵ RAO. *Pastoratsark.* Embedsbog; *Rørdam 1897-99 721*.

⁶ »Regnskabsbog over Indtægten af Landehiælpen 1524-26«, *Danske Magazin*, 4. rk. II, 1873, 51.

⁷ Svend Aakjær (udg.), *Kong Valdemars Jordebog*, København 1926-73, II, 229.

⁸ *Danske Kirkelove*, udg. af Holger Rørdam, I, København 1883, 415 nr. 434 (9. jan. 1555).

⁹ *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold, 1551 f.* I uddrag udg. af Rigsarkivet, København 1885 f. (*KancBrevb*) 4. sept. 1567; *Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet Jordegods i Danmark, fra Reformationen til Nutiden*. I uddrag udgivet af Rigsarkivet. 1535-1765, I-IV, København 1892-1955, I, 112-13 (1567).

¹⁰ KglBibl.. GKS 2351,4°. *KancBrevb* (note 5), 12. maj 1601.

¹¹ *Rasmussen og Riising 1995* (note 2), 129.

¹² KglBibl. GKS 2351,4°; *KancBrevb* (note 7). 12. maj 1601. I lyset af de forudsigelige problemer, kirkeflytningen påførte alle i sognet bortset fra Putbuserne selv og deres fæstere, er det påfaldende, at det i kongebrevet er anført, at den nye kirke var rejst »strax hos« den gamle, og altså ikke 1,8 km væk på den modsatte side af fjorden. *Rørdam 1897-99 727* karakteriserer dette som en decideret »falsk Fremstilling af Claus Podebusk«.

¹³ RAO. *Grevskabet Roepstorff ark.* Dok. vedr. kirkerne.

¹⁴ RAO. *Bispeark.* Korresp.

¹⁵ *KancBrevb* (note 9). 14. juli 1633. Det er ikke korrekt, når det i kilden er anført, at Henrik von Putbus har »jus (patronatus)« til alle kirkerne, dvs. Kørup, Agernæs og Krogshølle. Krogshølle lå til kronen frem til 1681, jf. s. 5254 note 8.

¹⁶ *Rørdam 1897-99 729-34*. Henrik von Putbus' forslag ville have løst Agernæsbondernes kvaler på bekostning af den betydelige ulempe, det ville være for Hundstrups sognefolk, hvis deres sognekirke blev nedrevet, og de i stedet skulle søge en kirke, der lå ganske langt væk.

¹⁷ KglBibl. NKS 2344 fol.

¹⁸ KglBibl. GKS 2351, 4°.

¹⁹ RAO. *Pastoratsark.* Embedsbog.

²⁰ RAK. *Danske Kancelli*. Fyenske og smålandske registre 1731-38, fol. 161v-162r (27. aug. 1738); RAO. *Grevskabet Roepstorff arkiv*. Dok. vedr. kirkerne. Malte von Putbus' ansøgning til kongen af 10. juli 1738 er publiceret af *Rørdam 1897-99, 743-44*.

²¹ RAO. *Pastoratsark.* Embedskorresp.; RAK. *Danske Kancelli*. D24. Fyenske og smålandske tegnelser 1759-66, fol. 181-82 (publiceret af *Rørdam 1897-99 746-47*).

²² RAO. *Grevskabet Roepstorff arkiv*. Dok. vedr. kirkerne.

²³ RAO. *Bispeark.* Visitatsprot.

²⁴ Det nye hospital er indtegnet på matrikelkortet for Agernæs By, Krogshølle, 1864-1941, matrikel nr. 56.

†AGERNÆS CHURCH

Agernæs is first mentioned in 1231 (“Akærnæs”), although this is more likely a reference to the narrow headland north of Krogsbølle Fjord than the village itself. In the 1500s, Agernæs was a quite well populated parish and had 77 tithes payers in 1589; the second most in Skam District. The medieval village church, dedicated to Our Lady, is mentioned for the first time in the second half of the 1400s.

The church was undoubtedly located where the churchyard is still marked on the 19th century cadastral map. No archaeological investigations of the church site have been undertaken.

Agernæs Parish was expanded in 1555, when it was decided to demolish the medieval church at Kørup (p. 5260). In 1567, the crown sold Agernæs Church to the owner of Kørup manor, Mourids Podebusk, who in 1574 was granted permission to replace it with a new church, which was to be erected at his manor (p. 5259). Agernæs Church continued to be used until 1601.

After this, the church building stood without a roof and therefore slowly became dilapidated, whilst attempts to repair and reopen it failed. It was described in 1707 as ‘quite ruined, destroyed and dilapidated, so that there is nothing more of

it other than the tower wall, the eastern gable and the lower part of the northern wall’.

A brick-built †chapel was erected at Agernæs in 1738. In 1761, it was decided to transfer the parish church services to this building during the winter, as the peasant farmers and vicar had difficulties reaching the parish church on the opposite side of Agernæs Fjord. The chapel was in use until the spring of 1786, when the inhabitants of Agernæs and Tørræsø were requested, from then on, to use the newly expanded Krogsbølle Church (p. 5277). In 1787, the chapel was converted into a hospital for 16 people. It burnt down in 1855.

The best source of information about the dismantled church building in Agernæs is the description by Bishop Jacob Madsen from 1588, which describes the church as most likely a long house building, with a small chancel at the east end and a tower at the west end of the nave. Jacob Madsen also mentions a retable depicting Christ as the Judge of Mankind flanked by the Virgin Mary and John the Baptist. A pulpit is also mentioned on the southern side of the nave. In 1787, a crucifix from †Kørup Church (see p. 5274) was transferred to the church.